

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

КІРОВОГРАДСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія:
Філологічні науки
(мовознавство)

Випуск 138

м. Кіровоград
Видавець Лисенко В.Ф.
2015

in question, highlighting certain aspects while hiding others. It is this focusing that makes the difference between alternative metaphors for the same target domain.

The conducted study of conceptual metaphors may go some way towards a better understanding of Anglican religious reasoning. The analysis of the corpus of contemporary Anglican sermons has revealed that the basic concepts of religion FAITH, GOD, CHRISTIANS, CHURCH, LIFE were predominantly conceptualized as with the help of anthropomorphic model. We collected ample evidence of the systematic linkage between the analyzed source and target domains of the metaphorical mappings. Although some of the identified metaphorical models are common to various types of religious discourse, the uniqueness of Anglican discourse lies in their diversity and frequency of occurrence.

Metaphors can structure not only our thinking but also our activities. G. Lakoff and M. Johnson argue: "New metaphors have the power to create a new reality. This can begin to happen when we start to comprehend our experience in terms of a metaphor, and it becomes a deeper reality when we begin to act in terms of it. If a new metaphor enters the conceptual system that we base our actions on, it will alter that conceptual system and the perceptions and actions that the system gives rise to" [145]. In other words, metaphor provides direct appeal to the man's intellect and imagination, resulting in a kind of visualization of the consequences of one's conscious acts, and thus, influencing his behavior.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека / Н.Д. Арутюнова. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
2. Маслова В. Когнитивная лингвистика : уч. пособие / В. Маслова. – Минск : ТетраСистем, 2008. – 272 с.
3. Чудинов А.П. Метафорическая мозаика в современной политической коммуникации / А.П. Чудинов. – Екатеринбург, 2001 – 238 с.
4. Harrison V.S. Metaphor, religious language and religious experience / V.S. Harrison // International Journal for Philosophy of Religion. - № 46(2)ю – Sophia, 2007. – PP. 127-145.
5. Jäkel O. Hypotheses Revisited: The Cognitive Theory of Metaphor Applied to Religious Texts [Электронный ресурс] / Olaf Jäkel. – Режим доступа : metaphorik.de02/2002.
6. Lakoff G., Johnson M. Metaphors we Live by / G. Lakoff. – Chicago: University of Chicago Press, 1980. – 242 p.
7. Sztajer S. How is religious discourse possible? The constructive role of metaphors in religious discourse [Электронный ресурс] / Slawomir Sztajer. – Режим доступа : http:lingua.amu.edu.pl.
8. www.archbishopofcanterbury.org
9. www.westminster-abbey.org/worship/sermons

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Маріанна Ділай – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри прикладної лінгвістики Національного університету «Львівська політехніка».

Наукові інтереси: дискурсознавство, лінгвопрагматика, релігійний дискурс, концептуальна метафора.

УДК 81'33

ПРО ДЕЯКІ ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Світлана ДОРДА (Суми, Україна)

Стаття присвячена одній із проблем лінгвістики сьогодення, а саме, аналізу теоретичних засад дослідження політичного дискурсу.

Ключові слова: політичний дискурс, аналіз політичної комунікації, соціальний інститут, ідеологія.

The article is devoted to one of the problems of today – the analysis of the theoretical basis of the political discourse.

Key words: political discourse, analysis of political communication, social institute, ideology.

Постановка проблеми. З 1980-х років лінгвістика стає все більше інтегративною наукою. Іноді суспільство ставить під сумнів доцільність роботи лінгвістів та їх зусилля. Початкові розмови про те, що вона розчиняється в інших науках, втрачає власні об'єкт і предмет, зупинились після того, як було доведено поліпарадигмальність лінгвістики. Авторитетно у цьому зв'язку звучать слова академіка Д.С. Ліхачова про те, що філологія – «это высшая форма гуманитарного образования, форма, соединительная для всех гуманитарных наук, связь всех связей. Она нужна всем, кто пользуется языком, словом; слово связано с любыми формами бытия, с любым познанием бытия: слово, а еще точнее, сочетания слов. Отсюда ясно, что филология лежит в основе не только науки, но и всей человеческой культуры. Знание и творчество оформляются через слово, и через преодоление косности слова рождается культура» [8: 111-112].

Отже, на початку XXI століття лінгвістика постає як розвинута наука з багатою історією, розгалуженою системою внутрішніх і зовнішніх зв'язків, окресленими предметом і об'єктом досліджень. У системі гуманітарних дисциплін вона є лідером, «полігоном» для відпрацювання, застосування та перевірки нових ідей і концепцій. [2:11].

Політична лінгвістика є одним із нових дослідницьких напрямів сучасного мовознавства. Ця сфера дослідження носить яскраво виражений міждисциплінарний характер: в ній інтегруються досягнення соціолінгвістики, лінгвістики тексту, когнітивної лінгвістики, нарративного аналізу, стилістики і риторики [12: 14].

Метою статті є огляд деяких теоретичних засад дослідження політичного дискурсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед перших, хто звернув увагу на мову тоталітарних режимів був Дж. Оруел, англійський письменник, який присвятив цьому «Додаток» у своєму відомому романі «1984» і ввів у вжиток термін «Newspeak». В радянські часи існувало негласне табу на дослідження політичного дискурсу. Дослідженню політичної мови радянської епохи присвячена монографія «Аналіз радянського політичного дискурсу» (Sériot 1985). В межах лінгвістичного дослідження вирізняють два підходи до аналізу політичної комунікації: дескриптивний та критичний (Chilton 1994). В сучасній лінгвістиці один із аспектів дескриптивного підходу пов'язаний із вивченням мовної поведінки політиків (Grieswelle 1978; Vachem 1979; Bergsdorf 1978; Holly 1989; Atkinson 1984; Баранов, Паршин 1986; Николаева 1988; Михальская 1996). Другим напрямком дескриптивного підходу є аналіз змістовної сторони політичних текстів (Janis 1949; Chilton, Ilyin 1993; Pfau, Kenski 1990; Stuckey, Antczak 1995; Костенко 1993; Кордонский 1994; Дука 1998; Волкова 2000; та інші).

Критичний підхід спрямований на критичне вивчення соціальної нерівності, яка відображена в мові або в дискурсі. В роботах представників критичної лінгвістики розглядається проблема використання мови як засобу влади та соціального контролю (Fairlough, 1989; Wodak, 1994; ван Дейк 1994).

Однією із найбільш плідних дослідницьких парадигм в політичній лінгвістиці є когнітивний підхід, який дозволяє перейти від опису одиниць та структур дискурсу до моделювання структур свідомості учасників політичної комунікації (Quasthoff 1989; Fowler 1991; Gee 1996; van Dijk 1997; Баранов 1990; Баранов, Караулов 1991; Лассан 1995; Чабан 1997; Ильин 1997).

В рамках когнітивного підходу досліджується також взаємозв'язок мови та ідеології (Seidel 1985; Nöth 1990; Hodge, Kress 1993; vanDijk 1995, 996, 1998).

Виклад основного матеріалу. Проблеми, пов'язані із застосуванням мови в найрізноманітніших ситуаціях людського спілкування з урахуванням усіх його складових – від глибинно-психологічних до контекстних і ситуативних, у яких це спілкування відбувається, – становлять предмет дослідження лінгвістичної прагматики, який відмежовує її від інших напрямів досліджень живої природної мови. Маючи своєю методологічною основою сучасні екзистенціальну феноменологію і герменевтику, лінгвістична прагматика продовжує формувати своє проблемне поле. Зароджуючись у живому мовленні людей і будучи тісно пов'язаними з їхньою мовленнєвою діяльністю, прагматичні явища виявляються в усіх найважливіших категоріях комунікації як модусу існування явищ мови, насамперед у мовленнєвих актах, мовленнєвих жанрах і дискурсах [2: 17-18].

Термін «дискурс» було введено в науковий вжиток Ю. Хабермасом для позначення виду мовленнєвої діяльності, яка передбачає критичний розгляд цінностей, норм і правил соціального життя.

Виникнення і концептуальне оформлення теорії дискурсу припадає на 60-ті – 70-ті роки ХХ століття. Це обумовлено не лише прагненням структурної лінгвістики вивести синтаксис за межі речення, розробкою прагматики мовлення, дослідженням його соціальних рис, але й загальною тенденцією до інтеграції гуманітарних досліджень.

Аналізуючи існуючі визначення дискурсу, Г.М. Левіна зводить їх до двох позицій:

- 1) дискурс як фрагмент мовлення, як тканина оповідання,
- 2) дискурс як система знань в тій чи іншій галузі загальнолюдської культури (політичний, медичний і т.д.) [7: 69].

Усі трактування дискурсу одночасно містять два компоненти:

- 1) динамічний процес мовленнєвої діяльності, здійсненої в соціальному контексті, і
- 2) результат цієї діяльності переважно у формі тексту.

Таким чином, у всіх наукових дефініціях постійними ознаками дискурсу є:

- 1) розуміння його як мовлення, яке спричиняється під час комунікації,
- 2) співвідношення з суб'єктом,
- 3) обов'язкове включення в комунікативну діяльність, крім вербальної складової, ще й контексту у формі знань про світ. Остання ознака акцентує увагу на ситуації спілкування, тому інтерпретувати ситуацію дискурсу – це враховувати умови спілкування, тобто його прагматичну складову [4: 149].

Виходячи з наведених визначень, можна зробити висновок, що дискурс розуміється вузько і широко. В першому випадку – це вербальна складова комунікативної дії, її результат, який інтерпретується комунікантами. При цьому в процесі комунікації на перше місце виходить не мовлення, а сума загальних знань, володіння контекстом ситуації, що й забезпечує розуміння.

Такому розумінню відповідає формула *дискурс – це текст плюс контекст*. У другому – це комунікативна подія, яка здійснюється між мовцем, реципієнтом в процесі комунікативної дії [3: 7].

Наприкінці ХХ століття термін *дискурс* отримує більш широке розуміння. Він стає полісемантичним і залежить від наукової сфери. Все більша увага приділяється соціумній приналежності дискурсу. Г.Г. Почепцов визначає дискурс як соціолінгвістичну структуру [9: 89]. Це визначає його мовні і мовленнєві, а також комунікативно-прагматичні характеристики. Це літературний, фольклорний, тоталітарний та інші дискурси.

Нашу увагу привертає дослідження політичного дискурсу як одного з видів інституційного дискурсу [5: 5-20].

Соціальний інститут як категорія життєдіяльності суспільства є складним за своїм змістом феноменом. Поняття «соціальний інститут» в науковий ужиток ввів соціолог Г. Спенсер. В межах теорії людського суспільства виокремлюють три основні види інститутів: а) ті, що продовжують рід (брак та родина); б) розподільні (економічні); в) регулюючі (релігійні та політичні організації) [10:31]. Головною функцією будь-якого з цих інститутів є функція регулювання соціальних процесів та явищ з метою збереження стабільності їх існування та підтримки рівноваги між ними.

До числа найбільш важливих компонентів, що складають внутрішню структуру соціального інституту належать: 1) наявність об'єктивного стану людей у сфері певного виду діяльності та суспільних відносин, тобто статусу; 2) сукупність рольових виконань (виявлень), котрі характеризують членів суспільства, які асоціюються в межах даного соціального інституту; до того ж, якщо статус передає вихідну позицію, яка визначається об'єктивними потребами в тому чи іншому виді діяльності, тоді соціальна роль є процесом його реалізації, його динамічною формою виявлення (і мовного також) або функцією; 3) соціальна норма як показник рівня обумовленості взаємодії людей один з одним в межах соціального інституту, яка «завжди може бути формалізована». Вона є тією мірою, котра визначає стандарт поведінки людей, яка становить соціальний інститут, за допомогою якої оцінюється їх діяльність і визначаються санкції по відношенню до тих, хто допускає ухильну поведінку. Соціальні норми (політичні, правові, естетичні, моральні т. ін.) є одночасно умовами вибору рольової поведінки і засобом її виміру (схвалення чи засудження), тобто вони організують, впорядковують і регулюють діяльність людей та їхні взаємовідносини в межах певного соціального інституту [1: 134-137; 10: 27-30].

Взаємодія між дискурсивними і соціальними структурами – це не просто кореляційна або каузативна взаємодія. Це дуже складний соціокогнітивний процес, який включає в себе, наприклад, ментальні моделі та інші когнітивні репрезентації, які виникають у свідомості учасників. З одного боку на них впливають дискурсивні структури, а з іншого, вони впливають на взаємодію між людьми (а це означає, що і на майбутні дискурси) [11: 23].

В лінгвістичній літературі виокремлюють наступні параметри інституційного дискурсу: групова приналежність, хронотоп, тематична однорідність, статусно-рольові характеристики типових учасників, цінності, жанри, прецедентні тексти, дискурсивні формули [5].

На думку Кожемякіна інституційні дискурси специфічні не лише умовами регламентованого виробництва знання, особливим чином ієрархізованими учасниками, спеціальною «телеологією», але й кодом, який в єдності своїх семантичних, синтаксичних і прагматичних характеристик націлений на досягнення інституційними акторами певних цілей. Ідея лінгвістичних відмінностей соціальних інститутів добре відома лінгвістам і тут отримано чимало значущих результатів. Але те, що значною мірою характерно для дискурс-аналізу - це інтерес не до коду як такого, а до його використання, заснованого на виборі актором семіотичних одиниць відповідно до характеру виробництва знання в суспільному інституті [6: 62].

Політичний дискурс є багатостороннім, конфліктним за своєю формою соціальним діалогом між соціальними інститутами та індивідами, між інститутами влади та опозицією, який знаходить своє відображення в ідеологічно неоднорідних типах дискурсу.

Політичний дискурс – це особлива сфера мовленнєвої діяльності, результатом якої є специфічні тексти, вербальні та невербальні знаки, типові моделі мовленнєвої поведінки, які втілюються в конкретних жанрах політичного дискурсу [12: 15].

Політичне спілкування завжди ідеологізоване, оскільки комуніканти виступають не як особистості, які представляють самих себе, а як представники інститутів і політичних груп. Ідеологія більше не сприймається як аналіз ідей, які створюють основу наукового знання. Це скоріше об'єкт дослідження, який пов'язаний з ідеями, переконаннями та поглядами. Але ідеї, переконання та погляди не створюють ідеологію. Вони є «змістом мислення», в той час як ідеологія асоціюється з моделями, які лежать в основі значення, фреймів тлумачення, світогляду або форм повсякденного мислення та пояснень. Таким чином, логічне використання ідей, переконань та поглядів так само важливе для ідеології як і зміст думок для яких ці три терміни є яриком [13: 38].

Обумовлені ідеологією ментальні схеми суб'єктів політичного спілкування визначають їхню вербальну поведінку, а саме, стратегії і риторичні прийоми, імплікації і пресупозиції, мовленнєві ходи і тематичну структуру дискурсу [12: 18].

Висновки та перспективи дослідження. Мова є природним середовищем, на яке впливають користувачі. Але таке середовище не залишається незмінним. Змінюються соціальні та політичні погляди, а разом з ними змінюються слова, які відображають їх. Сучасні тенденції розвитку суспільства (соціально-політичні потрясіння, глобальні інформаційні системи, глобалізація економіки, взаємопроникнення різних культур) збільшують актуальність проблем, пов'язаних з політичною лінгвістикою. Цікавою проблемою для подальшого дослідження може бути порівняльний аналіз британського, американського та українського політичних дискурсів, дослідження ідіостилю окремих політиків, дослідження аргументативної структури текстів політичної аналітики.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Андреев Ю.П. Категория «социальный институт» / Ю.П. Андреев // Философские науки. - 1984. - № 1. - С. 134-137.
2. Бацевич Ф.С. Вступ до лінгвістичної прагматики /Ф.С. Бацевич. - К.: ВЦ «Академія», 2011. - 304 с.
3. Денисова С.П. Дискурс у сучасних комунікаційних системах / С.П. Денисова // Дискурс у комунікаційних системах. Збірник наукових статей. - К., 2004. - С. 5-14.
4. Дорда С.В. Про деякі особливі характеристики юридичного дискурсу / С.В. Дорда // Світогляд – Філософія – Релігія. Збірник наукових праць. Випуск 5. Суми, ДВНЗ «УАБС НБУ», 2014. - С. 146-154.
5. Карасик В.И. О типах дискурса / В. Карасик //Языковая личность:институциональный и персональный дискурс. - Волгоград: Перемена, 2000. - С. 5 - 20.
6. Кожемякин Е.А. Лингвистические стратегии институциональных дискурсов / Е.А. Кожемякин // Современный дискурс-анализ. Лингвистические измерения дискурса. Випуск 3, 2011. - С. 62-69. Режим доступу: www.discourseanalysis.org.
7. Левина Г.М. Невербальная вербальность: некоторые вопросы и уточнения к понятию «дискурс» / Г.М. Левина // Мир русского слова. - 2003. - №(15)2. - С. 64-71.
8. Лихачев Д.С. Письма о добром и прекрасном / Д.С. Лихачев. - М.: Дет. лит., 1989. - 180 с.
9. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации / Г.Г. Почепцов. - К., 1999. - 308 с.
10. Романов А.А. Политическая лингвистика: функциональный подход/ А.А. Романов. - М.; Тверь: ИЯ РАН: ТвГУ, 2002. - 191 с.
11. Тен А. ван Дейк. Дискурс и власть: Репрезентация доминирования в языке и коммуникации/ Дейк ван. - М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2013. - 344 с.
12. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса: диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук / Шейгал Е.И. Режим доступу:<http://libed.ru/knigi-nauka/>
13. Ferschuereen J. Ideology in Language Use: Pragmatic Guidelines for Empirical Research / J. Ferschuereen. - Cambridge University Press, 2012. - 392 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Світлана Дорда - кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ», м. Суми.

Наукові інтереси: прагматика, теорія комунікації, політична лінгвістика, юридична лінгвістика.

УДК 811.161.2+811.112.2

ЧИ ЗАВЖДИ КОМУНІКАТИВНІ НЕВДАЧІ НЕВДАЛІ?

Христина ДЯКІВ (Львів, Україна)

У статті проаналізовано комунікативні невдачі (комунікативні девіації), охарактеризовано їх типологію та з'ясовано їх роль у жанрах комічного на матеріалі української та німецької мов

Ключові слова: комунікативна девіація, типологія комунікативних девіацій, жанри комічного, українська мова, німецька мова.

The communicative failures (communicative deviations) are analyzed in the article. Their typology is defined and their role in comic genres on the material of Ukrainian and German is clarified

Key words: communicative deviation, typology of communicative deviations, comic genres, Ukrainian language, German language.

Errare humanum est

Загальновідоме антропоцентричне спрямування філологічних розвідок і прагнення досліджувати власне живу комунікацію зумовлюють появу праць у сферах комунікативної лінгвістики, лінгвопрагматики, психо- і нейролінгвістики, а також соціолінгвістики. Однак реальне спілкування мовців як «не просто обмін інформацією», а «вплив на партнера» не можливе без обмовок, непорозумінь і комунікативних невдач [2: 116]. Тому помилки становлять об'єкт дослідження багатьох науковців не тільки в одномовних, але й в контрастивних дослідженнях, як і в міжкультурній комунікації загалом.

Явище невдач чи помилок досліджують у філософії, логіці, психології, психотерапії, методиці